

Фактори становлення елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Олена Мокроменко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

Масштабні освітні реформи, що стали перманентною ознакою шкільництва в усьому світі, являють собою складний багатовимірний процес, до участі в якому залучалося широке коло зацікавлених сторін. Серед них найактивнішими ставали освітні політики, теоретики (соціологи, політологи, філософи, економісти, теоретики організаційних змін, педагоги та ін.), бізнесові структури, місцеві громади, громадські організації (у тому числі батьківські, що мають як місцевий, регіональний, так і загальнонаціональний та міжнародний статус), учительські професійні спілки, педагоги-практики тощо. Таке широке коло ініціаторів та учасників освітніх реформ дозволяє визначати поняття елементарної освіти не тільки як педагогічне явище, але і як політичне та соціальне. Закономірно, що у кожній з названих сторін є свої уявлення про цілі елементарної освіти, шляхи їх здійснення та підходи до визначення ефективності діяльності елементарних шкіл.

Групи факторів поодинокі досліджувалися у публікаціях британських та західноєвропейських учених: Дж. Адамсон, Г. Белфор, Е. Куберлі, Г. Бернард, М. Боултвуд, С. Кертіс, Дж. Іннес. Соціальний аспект освіти у Великій Британії розкрито у працях С. Сміт, Дж. Кей, Ф. Бедаріда. У контексті питань історії та культури Великої Британії ХІХ ст. проблеми організації та діяльності навчальних закладів проаналізовано у публікаціях уче-

них Дж. Макколей, Дж. Маккі, Дж. Девіс, М. Ніколаєв, М. Єрофеев.

Мета статті — визначити й проаналізувати фактори становлення елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Як свідчить проведене узагальнення теоретичних матеріалів з теми дослідження, в педагогічній думці Великої Британії застосовують терміни первинної освіти та елементарної освіти, які певною мірою узгоджуються з поняттям базової загальної освіти, яке використовується в українській освітній теорії та практиці. Під терміном первинної або елементарної освіти розуміємо ту формальну (тобто організовану і документовану) частину освіти, яку отримує молодь з моменту вступу в перший освітній заклад до часу, який визначає право виходу на ринок праці чи до початку виконання обов'язків члена молодого сім'ї. У межах хронології нашого дослідження елементарна освіта ототожнюється з поняттям обов'язкової освіти — такої, яку згідно із законодавством має отримати кожний громадянин. У дослідженні елементарну освіту визначено як таку, що спрямовувалася на формування знань, умінь, навичок і досвіду діяльності, необхідних для забезпечення мовленнєвої й математичної грамотності дітей до 13 років, підготовки їх до практичної професійної діяльності.

Елементарна освіта як педагогічна дефініція передбачає реалізацію навчальних, виховних і розвивальних завдань,

початкової професійної підготовки практичного характеру, урахування елементів соціалізуючого впливу середовища (відповідно до типології шкіл, які надавали елементарну освіту) [14, с. 527].

У результаті дослідження з'ясовано, що на становлення й розвиток елементарної освіти у Великій Британії у XIX ст. впливали суспільно-політичні та культурно-освітні чинники, які доцільно розглядати комплексно. У контексті цих передумов становлення і розвиток елементарної освіти відбувалися під впливом:

— полеміки різних релігійних сект, протистояння теологічних і політичних інтересів;

— соціокультурних процесів, що зумовили відокремлення церкви від державних інституцій, поступове зростання контролю держави над освітою;

— економічних, політичних реформ, розвитку наукових галузей у країні.

Перша група факторів суспільно-політичні. Дослідження доводить, що відповідно до специфіки суспільно-політичного розвитку Великої Британії елементарні школи розглядаються як місця зіткнення різних релігійних сект, середовище протистояння теологічних і політичних інтересів у боротьбі за владу, у тому числі — й право впливати на пріоритетні освітні галузі між представниками різних політичних рухів релігійних організацій [3, с. 24; 14, 17]. З урахуванням суспільно-політичних чинників елементарна освіта трактується як мережа навчальних закладів для представників різних соціальних категорій населення. Також елементарна освіта розглядається як педагогічний процес, який спрямовано на реалізацію соціально-політичної ідеї, здійснення широких просвітніх програм для представників різних соціальних станів.

Велика Британія — об'єднане королівство Англії, Уельсу, Шотландії. Свою назву країна отримала з 1707 р. після підписання унії з Шотландією. На початок XIX ст. кожна частина країни мала свою національну мову: валійська — в Уельсі, англійська — в Англії, гельська — в Шот-

ландії, ірландська — в Ірландії, яка стала частиною країни з 1801 р. з часу підписання унії з Ірландією [12, с. 267].

Також кожна частина країни різнилася панівною церквою, яка традиційно істотно впливала на культурні процеси, і зокрема на розвиток елементарної освіти. Як відомо з історії, у ході реформації церкви XVI ст. як відкритого протесту проти римсько-католицької церкви в Європі було засновано протестантську церкву з різними напрямками. Наприклад, в Англії була панівною англіканська церква, на території Шотландії та Уельсу — невідтримуючі її нонконформістські церкви і секти. Панівною церквою Шотландії наприкінці стала пресвітеріанська церква, католицька церква в Ірландії. В Уельсі і Англії набули поширення нонконформістські церкви і секти: квакери з 1668 р., баптисти з XVII ст., Весліанський методизм з XVIII ст., адвентисти сьомого дня з 1844 р. та ін. [2–4, 18].

Проведений аналіз матеріалів з теми дослідження свідчив про те, що саме церква відігравала вирішальну роль у політичному і соціальному житті Великої Британії майже до останньої третини XIX ст. [3, с. 23]. Отже, у кожній географічній частині країни домінували засновані з громадсько-приватної ініціативи благодійні школи панівних нонконформістських релігійних сект. Саме англіканська церква прагнула закріпити свої позиції як пріоритетної на всій території Великої Британії і мати вирішальний вплив на розвиток елементарної освіти. Вплив церкви на розвиток елементарної освіти відбувався через фінансування відкриття і утримання елементарних шкіл (в першу чергу англіканської церкви) по всій країні, реформування змісту елементарного навчання (від ліквідації неписьменності переважно з національної мови до введення англійської мови навчання з 1861 р. на всій території та повернення національних мов у зміст навчання в останньому десятиріччі XIX ст. в умовах відокремлення церкви від держави, релігійного виховання — на догмах панівних церков різних частин країни,

перехід до пріоритетів догм англіканської церкви до 1870 р.), визначення особливостей форм і методів виховання учнів в елементарних школах (наприклад, церковний спів, заучування молитов, читання книг релігійного характеру, надання перевазі моніторній системі навчання А. Белла над ланкастерською системою) [4, 7–9].

Політичні фактори в розвитку освітньої галузі в країні мали свої особливості. Проведене узагальнення історичних матеріалів доводить, що позитивні зрушення повною мірою залежали від співпраці та узгодження законодавчої і виконавчої гілок влади. У Великій Британії у XIX ст. законодавчим органом виступав двопалатний парламент, який складався з палати лордів (спадкоємний аристократичний титул) та палати обшин (обрані представники з різних сфер життєдіяльності суспільства). Таким чином, створювалися реальні умови для всебічного аналізу суспільного попиту на елементарну освіту і економічну ефективність діяльності відповідних закладів.

З'ясовано, що в XIX ст. Британський парламент формувався з представників двох основних політичних партій: партії торі та вігів (сучасні — ліберальна і консервативна партії) [1, 4–6]. Варто наголосити на тому, що шотландці, уельські та ірландці отримали право надсилати певну кількість депутатів свого корпусу в палату обшин, оскільки за національно-повстанський рух з XVIII ст. Шотландія та Ірландія були позбавлені свого парламенту та самоврядних органів. Цей факт свідчить про те, що в реформуванні освітньої галузі враховувалися особливості кожної автономної частини Британії.

Установлено, що будь-який законодавчий білл (законопроект, який мав декларативний характер), внесений британським урядом чи членом парламенту, розглядався спочатку палатою обшин. Своє рішення палата обшин передавала до палати лордів, яка остаточно вирішувала правомірність білля і надання йому статусу законодавчого акту та надання законної дії за підписом прем'єр-міністра

та королеви. Протягом XIX ст. суперництво між ліберальною і консервативною урядами змінювалося партнерством в освітній справі, про що свідчить наступність і послідовність освітнього законодавства, реформ в сфері елементарної освіти [15, 16]. Позитивним є той факт, що навіть політична опозиція розглядалася як постачальниця альтернативних освітніх ідей. Саме такий підхід політичного впливу на розвиток елементарної освіти привів до позитивних зрушень в освіті і встановленню мережі закладів обов'язкової освіти в країні.

У політичному житті Великої Британії стали відомі імена прем'єр-міністрів, ініціаторів проведення реформ у галузі елементарної освіти: Вільяма Гладстоуна і Бенджаміна Дізраелі.

Б. Дізраелі в основу своїх переконань поклав формулу: володіння будь-якою власністю повинно бути пов'язане з відповідальністю та обов'язками перед суспільством [5]. Б. Дізраелі уважав, що не можна ігнорувати невдоволення народу, так само — треба лікувати зло як соціальне явище. Саме доступність елементарної освіти Б. Дізраелі уважав значущим засобом попередити чи зупинити прояви суспільного невдоволення, був переконаний, що саме елементарна освіта сприятиме успішному прогресуванню Британії в світі.

У парламенті Великої Британії відбувалися дебати щодо реформ і розвитку елементарної освіти. Умовно їх можна поділити на два напрями: перший об'єднував виступи прихильників мережі державних елементарних шкіл, пропагандистів централізації управління в освітній галузі, світського характеру змісту освіти; другий напрям представляли виступи волюнтаристів, які мали більший вплив у парламенті і обстоювали позиції невтручання держави у справи народної освіти, вказуючи, що наголос слід робити на персональну ініціативу окремих осіб, які ініціювали відкриття елементарних шкіл, за підтримки церковних інституцій вели діяльну боротьбу з подолання неграмотності серед широких верств населення [4, 11, 17].

Чартизм, піднесення тред-юніоністського руху, голод в Ірландії у 40-і роки XIX ст. змусили британський уряд відмовитися від підходу невтручання держави у соціальне життя та розпочати соціальні та освітні реформи. Така реакція уряду була позитивно оцінена світовою громадянською спільнотою. Британський уряд поступово набував репутації розсудливого та передбачуваного в період революційних рухів порівняно з урядами інших країн, таких, як Іспанія, Італія, Греція, Польща, Росія, Франція.

Реформи в освітній галузі, а саме створення британським урядом та парламентом відносно сталої і цілісної законодавчої бази склали нормативну базу елементарної освіти у Великій Британії XIX ст.

Як відомо, у Великій Британії політичний устрій мав вигляд конституційної монархії. Досліджуваний період пов'язаний із царюванням королеви Вікторії. Королева є символом тієї епохи, котра отримала назву «Вікторіанського століття». Вікторіанська мораль, розвиток права, літератури, архітектури — ці поняття поширювалися і на країни-колонії: Австралію, Нову Зеландію, Індію та ін. Королева Вікторія поступово відновила у суспільстві авторитет королівської влади [13, с. 78]. Дослідженням доведено, що королева Вікторія високо цінувала й оберігала королівські прерогативи від зовнішнього втручання. З іншого боку — вона не втручалася у середовище повноважень парламенту на відміну від своїх попередників — Георга III і Георга IV. Монархиня особисто ознайомлювалася з тисячами документів і підписувала їх, приймала звіти прем'єр-міністрів. Безперечним був вплив королеви Вікторії на зовнішню колоніальну політику. За часів її правління у XIX ст. Велика Британія поповнилася колоніями в Азії та в Африці. Це певним чином негативно позначалося на освітній справі. Наприклад, вражає, що на англо-бурську війну було витрачено 222 млн. ф.ст., у той час гранти держави на освіту становили упр'ятеро менше [1, с. 108]. Це підтверджує суперечливий

характер розвитку теорії та практики елементарної освіти у Великій Британії, пов'язаний з низьким рівнем економічної, політичної вигоди розгляду проблем елементарної освіти порівняно з питаннями міжнародної політики та розширення сфери впливу країни у світі.

Королева Вікторія активно займалася благодійністю, продовжуючи традицію започатковану ще королівською династією Тюдорів в 1601 р. законодавчим актом Про використання благодійних коштів. Цілі, які переслідував законодавчий акт про надання допомоги школам для навчання, безкоштовним школам і вченим в університетах були актуальними у справі благодійності і в XIX ст. Саме за часів правління Тюдорів благодійність із справи церковної перетворилася у справу світську. Королева Вікторія сприяла створенню національної політики благодійності, підтримавши заснування Комісії для нагляду за благодійними організаціями в 1853 р. Гуманітарії, вчені, громадські діячі активно пропагували благодійність. Газета *The Times* стверджувала, що прибуток лондонських благодійних організацій перевищував прибуток деяких європейських урядів. До благодійності були залучені не тільки аристократи, а й середній клас. У справі становлення елементарної освіти у Великій Британії вирішальну роль відігравали меценати — представники різних релігійних конфесій, політичних партій, що впливало на формування змісту елементарної освіти. Дослідження свідчить про те, що це було зумовлено усвідомленням громади факту про те, що допомога незахищеним верствам населення можлива лише за участі широких кіл громадськості [13, с. 496].

Друга група факторів, які вплинули на становлення ідеї елементарної освіти, — культурно-освітньої еволюції. У контексті цих факторів вивчення історії елементарної освіти розуміється як тривалий неперервний еволюційний розвиток, який супроводжувався відокремленням церкви від державних інституцій, поступове зростання контролю держави над елемен-

тарною освітою через державні заходи, сприяння, підтримка освітніх закладів, уведення державного нагляду в умовах значної децентралізації елементарної освіти, поширення державного контролю відповідних навчальних закладів.

Установлено, що відповідно до культурних перетворень у розумінні елементарної освіти з урахуванням комплексу факторів наголос робиться на соціальну спрямованість її змісту, відповідність методичного забезпечення культурним традиціям і рівню економічного розвитку Великої Британії у конкретно історичний час, узгодження реформаторських освітніх заходів з розвитком нормативно-правової бази освіти та інших соціальних галузей в країні загалом.

Соціокультурна еволюція сприяла розширенню змісту обов'язкової елементарної освіти за рахунок таких предметів, як історія, географія та елементи природознавства, запровадженню для всіх дітей віком від 5 до 12 років. Але, зазначимо, що це складало зміст елементарної освіти [10, с. 102].

Підтверджено, що вказані групи факторів впливали на становлення елементарної освіти комплексно, що передбачало вивчення елементарної освіти у діалектичній єдності із суспільними, соціальними, політичними реформами, особливостями економічного розвитку, розвитку культури, науки в країні, що впливали на визначення освітніх ідеалів, змісту, форм і методів елементарної освіти.

Література

1. *Общественная жизнь Англии. Религия, законодательство, наука, искусство, промышленность в их историческом развитии от древнейшего времени до настоящего времени. Т. 4 : С 1815 до общих выборов 1885 г. ; пер. с англ. П. Николаева. Москва : К. Т. Солдатенкова, 1899. 688 с.*
2. *Бондарь С. Д. Англиканская епископальная церковь. Санкт Петербург : Тип. МВД, 1911. 22 с.*

3. *Вейши Я. Я. Религия и церковь Англии. Москва : Наука, 1976. 183 с.*

4. *Мокроменко О.В. Развитие элементарной освіти у Великой Британии XIX ст. : дисертація на здобуття ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.01. — загальна педагогіка та історія педагогіки. Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Харків, 2011. 196с.*

5. *Татарина К. Н. Очерки по истории Англии 1640 — 1815 гг. Москва : ИМО, 1958. 453 с.*

6. *Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор 6 столетий от Чосера до королевы Виктории ; пер. с англ. А. А. Круглинской и К. Н. Татариновой под ред. Семенова В. Ф. Москва : Иностр. лит., 1959. 607 с.*

7. *Adamson J.W. English Education 1789 — 1902. Cambridge, 1930. 220 p.*

8. *Balfour G. The Educational System of Great Britain / G. Balfour. Oxford, 1903. 400 p.*

9. *Barnard H. C. A History of English Education from 1760. London : University of London Press, 1961. 150 p.*

10. *Bedarida F. A Social History of England 1851–1990. ; translated by A.S. Forster. London ; New York : Rontlege, 1991. 200 p.*

11. *Cubberley E. History of Education. Boston, 1928. 700 p.*

12. *Davies J. A History of Wales. London : Penguin Books, 1993. 500 p.*

13. *Duane D. Life in Victorian England. London : Lucent Books, 2006. 113 p.*

14. *Gardiner J., Wenborn N. The history today companion to British history. London : Collins & Brown, 1995. 839 p.*

15. *Kay J. The Social Conditions and Education of the people in England and Europe. Cambridge, 1850. 180 p.*

16. *Lawson J. H. A Social History of Education in England / J. Lawson, H. Silver. London, 1973. 210 p.*

17. *Mackie J. D. A History of Scotland. London : Penguin Books, 1991. 414 p.*

18. *Murphy J. Church, State and Schools in Britain 1800–1970. London, 1971. 242 p.*

29.10.2019